

משרד החינוך

המינהל הפדגוגי
אגף א' בחינות

מינהל חברה ונוער

ט/מכ הבחנות

העתקה בבחינות
היא רמאות

ניסן תשע"א - אפריל 2011

כתיבה ועריכה: ד"ר יעל ברנהולץ, חיה פלג
בכתיבת פעילויות השתתפו מצוות חמ"ד: מיכל דה האן, אפרת עמנואל,
עדי צביאלי, שרה שיבר
עריכה לשונית: אמנון ששון
הפקה: עמליה לואין וכרמלה אפסקר
עיצוב והפקה: סטודיו "שחר שושנה"
הוצאה לאור: גף פרסומים, משרד החינוך
מבוסס על מהדורה קודמת (פנימית)

הערה: כדי להימנע מסרבול בניסוח, נקטנו בחוברת זו לשון זכר בלבד, אבל הכוונה כמובן לבני שני המינים כאחד.

מבחן העניינים

דברי פתיחה - ד"ר שמשון שושני

6

מבוא

8

פרק ראשון: "העתקה" - רמאות בבחינות, התופעה והעמדות כלפיה

א. פעילויות לצוות המורים

11

פעילות מס' 1 | רמאות בבחינות - של מי הבעיה הזאת? - בשיתוף צוות חמ"ד

11

פעילות מס' 2 | "הראשון שבגנבים - גונב דעת הבריות" (מכילתא) - צוות חמ"ד

18

פעילות מס' 3 | אכיפת נהלים

23

ב. פעילויות לתלמידים

24

פעילות מס' 1 | עמדות כלפי העתקה - רמאות בבחינות: שאלון אישי וניתוח הממצאים

24

פעילות מס' 2 | "אני שואל אתם עונים" - על רמאות בבחינות - צוות חמ"ד

26

פעילות מס' 3 | אכיפת נהלים - ראו פעילות מס' 3 לצוות המורים

34

פרק שני: במבחן הערכים

36

פעילות מס' 4 | סולם הערכים האישי והכיתתי

36

פעילות מס' 5 | לקראת בחינת המגן בהיסטוריה - דיון בדילמה

37

פעילות מס' 6 | ליאת ואסף ובחינת הברגרות - דיון בדילמה

41

פעילות מס' 7 | בית הספר לרפואה - מבחן של כבוד - דיון בדילמה

43

פעילות מס' 8 | יראת הרמאות - צוות חמ"ד

45

50	פרק שלישי: בין כישלון להצלחה בבית הספר ולקראת העתיד
50	פעילות מס' 9 הזדמנות שנייה
53	פעילות מס' 10 בגרות מהי?
55	פרק רביעי: יושר והוגנות הלכה למעשה
55	פעילות מס' 11 אתיקה בעסקים
60	פעילות מס' 12 הוגנות בבית הספר מהי?
62	פעילות מס' 13 מהלך פתרון הוגן
65	פרק חמישי: קולות מהשדה החינוכי
65	מיזם "תורת אמת"
	הובלת תהליך לקידום טוהר הבחינות בבית הספר המדעי טכנולוגי אמיו"ת כפר בתיה - ערן שטראוס
70	על טוהר הבחינות
	אירוע שהתרחש בגימנסיה "הרצליה" בשנת 2003 - אריה ברנע
71	נספחים:
71	נספח מס' 1 הצעה לתוכנית השתלמות למורים בנושא טוהר הבחינות
73	נספח מס' 2 תהליך חמשת הצעדים בניהול דיוני דילמה - תרשים זרימה
74	נספח מס' 3 סוגי שאלות הבהרה
76	נספח מס' 4 "פגוש את הצוות" - דיון על טוהר הבחינות
77	ביבליוגרפיה

אמנה לזיומים, אמורים ואמצעים לזיום וזכרה,

משרד החינוך נערך להתמודדות מקיפה עם תופעת הרמאות בבחינות, הן באמצעות החמרת האכיפה והענישה והן באמצעות תוכנית חינוכית לקידום ערך טוהר הבחינות, המוצגת לפניכם בחוברת זו, והיא תיושם בכל מערכת החינוך. תופעת הרמאות בבחינות קיימת במוסדות החינוך ומדאיגה את כולנו. לתופעה ביטויים רבים, ולאחרונה שמענו אף על שיטות הרמאות חדשות, כגון שימוש בטלפונים סלולריים עם חיבור לאינטרנט, משדרים זעירים, אוזניות החבויות בשיער ועוד. מערכת החינוך אינה יכולה להשלים עם מצב שבו אין תמונה ריאלית של רמת הידע וההבנה של התלמידים. מעבר לכך, התופעה פוגעת הן בתלמיד המעתיק המקבל הערכה שקרית, והן בתלמיד הישר אשר השקיע ולמד. יש המתייחסים בסלחנות מסוימת לתופעה, ואולי זה מתבטא בכך שמכנים את המעשה "העתקה בבחינות" ונמנעים מלקרוא לו בשמו המפורש: רמאות (cheating). מחקרים בארץ ובעולם מאשרים שתלמידים רבים הטמיעו את מעשי הרמאות ואינם רואים בכך בעיה מוסרית כלל. תלמידים רבים מטילים את האשמה לתופעה זו על מערכת החינוך, מתרצים את ההעתקות בלחץ המופעל עליהם ונותנים דוגמאות מההורים ומהמבוגרים המשתמשים גם הם בדרכים לא ישרות. על האוכלוסייה המחנכת בבתי הספר ובמסגרות חוץ בית ספריות, להירתם למאבק בתופעה חמורה זו ולהדגיש את המשמעות המוסרית של הרמאות בבחינות ואת השפעתה על הפרט ועל החברה כאחד. בתוכנית זו חבר מינהל חברה ונוער אל אגף הבחינות במשרד החינוך ויחד הם מדגישים את הפן החינוכי ערכי של המאמץ לצמצום משמעותי של תופעת הרמאות בבחינות ולחזוק ערכי ההגיונות והיושר בקרב תלמידינו. תוכנית זו מצטרפת לתוכניות מינהל חברה ונוער, המיועדות לתרום לצמיחתם החברתית והמוסרית של בני הנוער והצעירים בישראל כבוגרים בעלי ערכים יהודיים, הומניסטיים ודמוקרטיים, המשתלבים בחברה כאזרחים מעורבים ופעילים ותורמים לשיפור איכות החיים בה.

בכבוד רב,
ד"ר שמשון שושני,
מנכ"ל משרד החינוך

ההתקנות בבחינות הן תופעה, שהפכה לנגע שלא ניתן להתעלם ממנו. מעבר לשאלת היקף הנגע וחומרתו עומדת שאלת העמדה הנורמטיבית של תלמידים, של צוות המורים ושל החברה בכלל כלפי התופעה. על המנהל, וצוות המורים וההורים להכיר בחומרת הבעיה ולצאת במסר חד משמעי של "אפס סובלנות" לרמאות בבחינות. הולכת שינוי בעמדות ובהתנהגויות מחייבת קיום תהליך חינוכי שיטתי, ולשם כך נבנתה התוכנית שלפניכם.

התוכנית מכוונת להתמודדות עם ההיבטים העיקריים של הרמאות בבחינות:

- **ההיבט הערכי-מוסרי והנורמטיבי של התופעה** – המתמקד בתפיסות ובעמדות.
- **ההיבט הרגשי-התנהגותי** – המתמקד בדרכי ההתמודדות של תלמידים עם מצבי בחינה (חרדת בחינות, הפחד מכישלון והחשש מתוצאות מרחיקות לכת שישפיעו על עתידם. היבט זה יטופל בשיתוף עם היועץ החינוכי של בית הספר.

להבהרת הממד המוסרי של הרמאות בבחינות, בחרנו להתבסס על עקרונות **הגישה ההתפתחותית בחינוך מוסרי** של קולברג (1982) ועל הפיתוח המתודי של פנטון ואחרים שעובד למהדורה הישראלית (פלג, ברנהולץ, 2003). לפי גישה זו, השואפת לקדם את התפיסה המוסרית, מקיימים דיונים **בדילמות מוסריות ובסוגיות של הוגנות וצדק** תוך שימוש בשאלות הבהרה. החשיפה לעמדות שונות ולנימוקים שונים בקשר לקונפליקט המוסרי, מסייעת לברר מהו המעשה המוסרי הראוי במצבי קונפליקט הקשורים ברמאות בבחינות.

להתמודדות עם הפער המתגלה בין התפיסה המוסרית של הפרט לבין ההתנהגות בפועל בחרנו להתבסס על השיטה שפיתח רוקש (Rokeach, 1979) – **עימות עצמי ליצירת שינוי בעמדות ובהתנהגויות**. המהלך הדידקטי על פי שיטה זו, בנוי על מילוי שאלוני עמדות וניתוח ממצאים באופן השוואתי.

לשם ההתנסות השתמשנו במפרט הערכים ממחקר שוורץ (1985, 1998). מן הניסיון עלה כי תלמידים ומורים גם יחד מציינים **יושר** כערך חשוב ביותר בעיניהם, ובכל זאת,

רבים התלמידים המעתיקים בבחינות ומרמים. כלומר, יש פער בין רמת ההצהרה לבין המעשה. העימות העצמי וחשיפת פער כזה יוצרים דיסוננס קוגניטיבי וגורמים לאדם לחפש פתרונות חדשים הולמים יותר. בתוכנית זו שובצו גם פעילויות המבוססות על עיון במקורות ישראל, בשיתוף עם יחידת החמ"ד במינהל חברה ונוער.

יישום התוכנית

הסיכוי לשינוי בגישה לרמאות בבחינות תלוי בנכונות הורים, מחנכים, מורים, בעלי תפקידים והנהלה לקחת חלק פעיל במאמצים להפחתת הנגע. השותפות בין חברי הצוות וההורים משמעותית ליצירת הלימה בין המסרים הערכיים של בית הספר ושל בית התלמיד. ולכן שילבנו בתוכנית זו פעילויות המיועדות לסדנאות למנהלים, למורים ולהורים, הפועלים יחד לשינוי המצב. תפיסת חשיבות ההישגים הלימודיים המתגבשת אצל התלמידים קשורה לציפיות של המורים ושל ההורים מהם. לכן חשוב לקיים דיון משותף לשלוש האוכלוסיות, וללבן את הבעיה על היבטיה השונים: ההיבט המוסרי-ערכי, התפיסה הנורמטיבית, השאיפה להישגים והפחד מכישלון.

המתווה ליישום התוכנית

1. מנהל בית הספר ירכז את כל בעלי התפקידים ואת צוות המורים לגיבוש המדיניות הבית ספרית ולבניית התקנון לגבי טוהר הבחינות. בתהליך זה ישותפו גם נציגי מועצת התלמידים וההורים.
2. מנהל בית הספר ייזום מפגשים עם הורי התלמידים לדיון בבעיה ובדרכי ההתמודדות הראויות עמה, כדי להעביר מסר חד משמעי ברור בנושא.
3. כל חברי צוות המורים ישתתפו בסדנאות לפיתוח מקצועי, בהנחיית הרכז לחינוך חברתי קהילתי, שיכשירו אותם לקדם את טוהר הבחינות בבית הספר.
4. כל חברי צוות המורים ישתתפו בבניית תוכנית התערבות, כך שתותאם לצורכי תלמידיהם ותדון בסוגיות הקשורות ברמאות בבחינות. הנושא ישולב בתחומי הדעת ובתוכנית הליבה לשעת חינוך.

5. כל חברי צוות המורים יפעלו יחד לקידום תפיסות ועמדות מוסריות השוללות רמאות בבחינות של כל תלמיד כפרט ושל כלל התלמידים כקהילה לומדת המחויבת ליושר.
6. המורים יכשירו את התלמידים להתמודד עם הפחד מכישלון, הגורם לחלק מהם לרמות, כדי להצליח בבחינה בכל מחיר (בסיוע יועצת בית הספר).
7. הצוות יציע גיוון בדרכים שבהן נבחנים ומוערכים התלמידים על הישגיהם (הערכה חלופית, פורפוליו – תלקיט עבודות ועוד).
8. יישומה של התוכנית ילווה במעקב והערכה של מידת ההצלחה.

אוכלוסיות היעד

- הצוות החינוכי בבית הספר: מנהלים, רכזי חינוך חברתי, מורים, מחנכים, יועצים חינוכיים ועוד. בבתי ספר ממלכתיים דתיים ישתתף גם רב בית הספר.
- תלמידי כיתות ז'–י"ב
- הורי התלמידים
- נציג מחלקת החינוך ברשות

מטרות התוכנית

- להביא למודעות המשתתפים את חומרת הרמאות בבחינות ומורכבותה ולבחון דרכי התמודדות עמה.
- להדגיש את המשמעות המוסרית של הרמאות בבחינות ואת השפעתה על הפרט ועל החברה כאחד.
- לעורר מוטיבציה לחיפוש דרכים ליצירת הלימה רבה יותר בין מקומו של היושר בסולם הערכים לבין התנהגות הפרט בחיי היום יום.
- להבהיר את הנזק לתלמיד ולחברה הנובע מהשגת הערכה שקרית, ולעמוד על היתרונות הנובעים מהתמודדות עם הערכה ריאלית של הישגים.

מבנה התוכנית ושיטת העבודה

עמדות המורים והתלמידים כלפי תופעת הרמאות בבחינות מהוות מסד שעל גביו נבנים הדיונים בנושא והלמידה על מורכבות התופעה, סיבותיה והדרכים האפשריות להתמודד עמה ולצמצמה.

בתוכנית ארבעה פרקים:

פרק ראשון: "העתקה" – רמאות בבחינות, התופעה והעמדות כלפיה

בפרק פעילויות לצוות המורים ולתלמידים כאחד. הפרק פותח בהצעה לשלוש פעילויות לצוות המורים לגיבוש עמדה בית ספרית בנושא ועקרונות עבודה. נעסוק בשתי נקודות מבט כלפי התופעה: האחת, נקודת המבט של התלמידים עצמם. נבחן את היקף בעיית הרמאות בבחינות בבית הספר ואת עמדות התלמידים כלפיה, באמצעות שאלון אנונימי שימלא כל תלמיד. השנייה, נקודת המבט של הממסד – משרד החינוך ובית הספר. נברר עם התלמידים מהי המדיניות לגבי הרמאות בבחינות, באמצעות עיון בחוזרי המנכ"ל בנושא "טוהר הבחינות" ובתקנוני בתי הספר.

פרק שני: במבחן הערכים

בפרק זה יבחן כל משתתף את סולם הערכים האישי שלו ואת סולם הערכים הכיתתי, ויתנהלו דיונים כיתתיים סביב אירועים של חוסר יושר ודילמות הנובעות מהתנגשות בין ערכים. המשתתף יוזמן לקבל החלטה באירועים שונים, לנמק את עמדתו ולהיחשף למגוון של שאלות הבהרה הבוחנות את עמדתו ואת נימוקיו ומעמדות את עמדתו עם עמדות אחרות.

פרק שלישי: בין כישלון להצלחה – בבית הספר ובמבט לעתיד

הכישלון וההצלחה בבחינות בבית הספר נתפסים על ידי תלמידים כגורליים, מאחר שהם עשויים להשפיע על עתידם. בפרק זה ננסה לפתוח צוהר להבנה, כי כישלון בבית הספר אינו בהכרח "גזר דין" לכל החיים וישנן דרכים שונות להתמודדות עם כישלון זה. פעילויות אחדות מכוונות להבהיר את הנזק לתלמיד עצמו ולחברה, הנובע מהשגת הערכה שקרית, ולעמוד על הרווח הנובע מהתמודדות עם הערכה ריאלית, ככל שהיא תהיה מאכזבת ומכאיבה. מטרת פעילויות אלה היא ליצור דה-מיסטיפיקציה של גורליות הבחינות בכלל ושל בחינות הבגרות בפרט.

פרק רביעי: יושר והוגנות בבית הספר הלכה למעשה

פרק זה מציע דרכים מעשיות לניהול שיח בית ספרי בנושא ולקביעת כללים ונורמות השוללים רמאות בבחינות. השיח יכלול גם דיון על שיטות ההערכה הנהוגות בבית הספר ועל מידת ההוגנות שבהן, תוך חיפוש שיטות להערכה חלופית.